

Jovana Đurović¹

OD PRVIH POČETAKA DO UVODA

(Lada Čale Feldman i Ana Tomljenović, *Uvod u feminističku književnu kritiku*, Leykam International, Zagreb, 2012)

R eklo bi se da *Uvod u feminističku književnu kritiku* – kao pokušaj da se na jednom mestu ukaže na osnovne probleme, pretpostavke i razvoj(e) – jeste poduhvat svoje vrste. Ova knjiga objavljena je 2012. godine, potpisuju je autorke Lada Čale Feldman i Ana Tomljenović, a u izdanju Leykam Internationala, kao još jedna u nizu biblioteke „Uvodi”. Već sama činjenica da je mesto našla među uvodima u različite oblasti proučavanja umetnosti/kulture – kratku priču, film, istoriju ili psihoanalizu – svedoči koliko se u humanističkim krugovima u Hrvatskoj naglašava značaj feminističke književne kritike. Moglo bi se govoriti i o važnosti ove studije² za sve postjugoslovenske zemlje, budući da je ova knjiga prvi (od) poduhvat(a) te vrste u „regionu”. Pored toga što su napisale prvi ovdašnji uvod, autorke su u istraživanju otišle i korak dalje pa se u knjizi istovremeno bave i međunarodnim i „domaćim” razvojem feminističke kritike. Nesumnjivo je da će taj pristup, uprkos dobroj nameri, na nekim mestima zakomplikovati čitanje knjige, budući da je i sama ideja da se radoznala osoba uvede u feminističku književnu kritiku u njenom glavnom, „zapadnom” toku prezahtevna za pregledno i sažeto prikazivanje.

Interesantno je to što su autorke za sam početak knjige odabrale dva citata koja su tesno vezana za jugoslovenski, odnosno hrvatski kontekst: pojmovi „knjiženstva” i „književnice” iz Rečnika Jugoslavenske akademije

1 E-mail: joxana@gmail.com

2 Uzećemo za pravo da *Uvod* nazovemo studijom jer se čini da je ova vrsta istraživačkog rada, iako nazvana uvodom, pre nalik na jednu studiju.

znanosti i umjetnosti, te citat iz anonimne dubrovačke adaptacije Molijerovih *Učenih žena*. Prvi moto ističe moć pojma iz sedamnaestog veka da dočara jedinstvo književnosti i *ženskog*, što bi se u ovoj knjizi moglo prepoznati kao naklonjenost autorki da – objašnjavajući *žensko pismo*, i pozivajući se na psihoanalizu i lingvistiku – o feminističkoj kritici govore (ponajviše) iz perspektive francuske feminističke teorije. Drugi, pak, moto jasno upućuje na žensko učešće u književnosti – i kao autorki, ali i kao likova u delu čiji je autor muškarac. Tako ove dve feminističke kritičarke u *Uvodu* otvaraju i priču o američkoj struji unutar feminističke književne kritike. Na kraju, to što su i jedan i drugi moto izvučeni iz konteksta jugoslovenskog, odnosno hrvatskog tekstualnog korpusa, čitateljke i čitaocice podseća da i u „domaćem” okruženju postoji svest o *ženskom pitanju* u književnosti.

Uvodni deo knjige je lucidno naslovljen kao „ne-sve” Lakanove (Jacques Lacan) ideje o položaju žene u odnosu na istinu, i već je sam taj naslov dovoljno indikativan za teme i probleme kojima će se autorke u knjizi baviti. Tu se ukazuje na osnovne poteškoće s kojima se čitateljke i čitaoci mogu susresti, a koje su autorke pokušale da izbegnu ili prevaziđu. Tako se, na primer, kaže da je s feminističkom kritikom uvek posredi nešto više od neukrotivosti njenih savremenih interesenih podela i unutrašnjih polemika, zbog čega se ni u ovom priručniku neće naći sve što bi valjalo reći o tom multidisciplinarnom pristupu književnom delu. Feministička kritika za autorke predstavlja metodu koja radikalno preispituje upravo epistemološke, ontološke, sociokulturne i političke pretpostavke subjekta (ne)znanja, i to već samo po sebi, smatraju one, izobličuje konture svake teorije. U tom smislu će se autorke držati uverenja da je nužno govoriti o metadisciplinarnom pitanju položaja feminističke kritike u kontekstu humanističkih/društvenih nauka, njenom udelu u kritici književnosti kao (patrijarhalne) kulturne institucije, te o autohtonoj umetničkoj reprezentaciji, jeziku i tekstu.

Sadržaj knjige podeljen je na tri velika dela, od kojih je svaki organizovan tako da prati jednu opštu temu, kroz koju se potom prelamaju različite oblasti interesovanja. Autorke se u prvom delu osvrću na metodološke poteškoće: počev od osnovnih zamerki o skupu regulativnih pojmova, te nepostojanju jedne opšte normativne kritike, sve do činjenice da u nekim ključnim aktuelnim priručnicima iz književne teorije feministička kritika ne postoji. U tom delu

se dodiruju i teme poput heteronomije pristupa u feminističkoj kritici, kritike humanistike i društvenih nauka, kao i pitanje povlašćenog položaja psihoanalize u feminističkim proučavanjima. Drugi deo knjige posvećen je praćenju trijade autor–delo–čitalac u kontekstu književnosti kao patrijarhalne institucije – kroz periodizaciju, kanonizaciju i hijerarhiju – ali isto tako i praćenju, kroz istoriju, rodni transformacija kulturnih obrazaca (medija, žanrova i strukture). Konačno, poslednji deo *Uvoda* dotiče se onoga što bismo nazvali počecima feminističke književne kritike – reprezentacijom žene u književnosti. Poslednji deo knjige čini zanimljivim specifičan spoj (ponovo) psihoanalize s problemom prikazivanja žene u kulturi. Naime, autorke postavljaju pitanje da li je žena prikaz „Stvari”, u smislu Lakanovog zaključka povodom trubadurske lirike: o „objektu [koji se] uzdiže ... do dostojanstva Stvari” (Čale Feldman i Tomljenović 2012, 215)? Ili je, pak, žena stvar prikaza, u onoj meri u kojoj njena slika pothranjuje mitsko-arhetipske ili aktuelne patrijarhalne konstrukte? Na tragu ta dva problema, autorke kritički preispituju poznate (sada već klasične) studije o ženskim likovima u književnosti, ali isto tako i tekstove Frojda (Sigmund Freud) i Lakana koji su proizveli neke od najpogubnijih stereotipa o ženi kao Drugom muškarca i istine.

Iz mnoštva sažeto predstavljenih ideja brojnih autorki i autora raznih orijentacija, ovde ću kao ilustraciju izdvojiti ono što se meni učinilo najvažnijim ili najinteresantnijim.

U poglavlju „Kritika humanistike i društvenih nauka” nailazimo na zanimljivo spajanje feminističke teorije i književnosti. Autorke izdvajaju najvažnije *topose* različitih disciplinarnih revizija za potrebe feminističke kritike: distinkciju *pola/roda* u društvenoj identifikaciji, postavljanje prirode naspram kulture, omeđivanje privatnog od javnog prostora, te antičku opoziciju *oikosa* i *polisa*. Te binarne opozicije autorke nastoje da vide (i prikažu) kroz alegorijske i književne vizure tri dramska teksta i tako ih učine lakšim za razumevanje. One nam pokazuju kako je Pirandelova (Luigi Pirandello) junakinja Spera odabrala neku vrstu radikalne alternative spram opozicije prirode i kulture/običaja time što je zahtevala da se novo utemeljeno društvo zasniva na zajedničkom radu, u kome bi i ona kao žena učestvovala zajedno s muškarcima. Isto tako, Marivoove (Pierre de Marivaux) žene se zalažu za

„liberalni” egalitarizam, dok Aristofanova Praksagora „materijalistički” podriva opoziciju *oikosa* i *polisa*.

Pored toga što opisuju probleme heteronomije pristupa, autorke u prvom delu knjige posebnu pažnju posvećuju i psihoanalitičkom diskursu. Za njih psihoanaliza ima povlašćeno mesto među disciplinama s kojima feministička književna kritika tesno sarađuje: naime, „književnost i psihoanalizu združuju mnoge i složene spona ... u koncepciji znanja ,koje ne zna šta zna” (Čale Feldman i Tomljenović 2012, 68). Preko kraćeg prikaza govora o histeriji u psihoanalitičkim spisima Frojda i Lakana, autorke prelaze na primere književnica i književnika koji pišu prve pohvale histeriji. Na kraju, kao vrhunac teorijskog upliva psihoanalize u feminističku kritiku, autorke ističu nastanak pojma *ženskog pisma* i čitavu tradiciju njegovog tumačenja.

U središnjici knjige, gde se ispituje trijada autor–delo–čitalac, nailazimo na detaljan prikaz problema autorstva u poststrukturalističkim teorijama. Teme se tu kreću od proglašenja „smrti autora”, preko stvaranja ženskih književnih nizova, sve do problematizovanja samog ženskog autorstva kroz istoriju. Ističe se značaj Virdžinije Vulf (Virginia Woolf) kao prve feminističke vesnice teorijskog zaokreta prema stvarnom čitaocu. Naime, čuvena engleska književnica i feministkinja je u svojim esejima prevrednovala mit o prizemnosti i dokonosti ženskog čitanja. S obzirom na to, u knjizi se navode primeri novijih domaćih studija koje ispituju visokokulturnu konstrukciju ženskog čitanja, odnosno način na koji junakinje čitaju. Pri kraju poglavlja autorke zaključuju „kako se obrisi ženskog identiteta ... krasno izoštravaju kad god se on iz [književnosti] pokušava vrednosno – otpisati” (Čale Feldman i Tomljenović 2012, 104).

U poslednjem poglavlju trećeg dela („Dosjetka žene i njen odnos prema nesvesnom”), koje je dakle i njihova završna reč, autorke kritikuju Frojdove ideje. U fokususu veze između žene i smeha. Tu se kao dobar primer navodi i knjiga francuske filozofkinje Sare Kofman (Sarah Kofman) – *Zašto se smejemo?* Vođena podatkom da je Frojd paralelno sa studijom *Dosetka i njen odnos prema nesvesnom* pisao i *Tri eseja iz teorije seksualnosti*, Sara Kofman je preduzela da ispita lapsuse i seksualni podtekst koji (bi) iza njih (mogao da) stoji. Ona tvrdi da Frojd nigde u svojoj studiji ne vidi ženu kao osobu koja

namerno zbija šale: žena pravi šale isključivo nesvesno, i te šale su ili simptomi histerije ili halucinacije u snovima (Kofman 1986). Zanimljivo je što se ovo poglavlje završava simboličnom slikom mitske Baubo, koja bi da oraspoloži uplakanu Demetru pošto je ova izgubila kćer.

Autorke na kraju skreću pažnju na Baubo kao na šaljivdžiju i kreatorku meta šale – Baubo svet vidi kao „igru” kojom se potiskuje proizvedena *halucinacija* „socijalne povrede” žene, zbog čega se „radije odlučuje smejati plodnoj *plitkosti*, materijalnoj površini reprezentacije” (Čale Feldman i Tomljenović 2012, 244).

Uvod u feminističku književnu kritiku jeste bitan pomak u načinu na koji se feministička književna kritika percipira na našim prostorima. Isto tako je i hrvatski prevod prvog uvoda u feminističku književnu kritiku – *Seksualne/tekstualne politike* – iz (tek) 2007. godine predstavljao neku vrstu političke intervencije, ako imamo u vidu hrvatski (dodaćemo i srpski) kulturni kontekst u kom se i dalje pristaje na oprečne stavove u vezi s pitanjem „teorijskog” pristupa u proučavanju ženske književnosti (cf. Moi 2007).³ Jedino što bi moglo da ide na štetu pionirskom trudu ovog „domaćeg” uvodnika jeste činjenica da je pisan teško razumljivim jezikom. Utisak je da stil ove knjige ne može biti pristupačan potencijalnim čitateljicama i čitateljima koji se sa feminističkom kritikom sreću prvi put.

LITERATURA

Čale Feldman, Lada, i Ana Tomljenović. 2012. *Uvod u feminističku književnu kritiku*.

Zagreb: Leykam International.

Kofman, Sarah. 1986. *Pourquoi rit-on?* Paris: Galilée.

Moi, Toril. 2007. *Seksualne/tekstualne politike*. Zagreb: AGM.

3 Na ovo je prva ukazala Maša Grdešić u svom pogovoru već pomenutoj knjizi Toril Moi. Za detaljniji uvid pogledati Moi 2007.